

ФІЛОСОФІЯ РЕЛІГІЇ

УДК 130.1+316(74)

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2025.1.21>**Швед Зоя Володимирівна**

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри релігієзнавства філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-5766-1980

Нестерова Марія Іванівна

доктор філософії, асистент кафедри релігієзнавства
філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
orcid.org/0000-0001-5784-4704

ПРАВОВІ СИСТЕМИ РЕЛІГІЙ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Актуальність. Сучасний статус міждисциплінарних досліджень забезпечує можливість вивчення взаємозв'язку релігії та права як важливих сфер суспільного життя. Правові системи релігій репрезентують складних комплекс елементів, що поєднуються завдяки наявності конкретного релігійного вчення, що своєю чергою зумовлює особливості інституалізації релігійного права, особливостей його застосування та формами і способами оновлення. **Проблема** вивчення правових систем релігій розуміється як усвідомлення необхідності проаналізувати наявний академічний досвід у потрактуванні окресленого феномену та визначенню регіональних особливостей досліджень правових систем та систем права в релігійних традиціях світу. Таким чином **метою** нашого дослідження став розгляд особливостей вивчення правових систем релігій в провідних науково-дослідних установах Європи та США. В роботі застосовані **методи** порівняльного аналізу, інтерпретації та використано міждисциплінарний підхід.

Результатом дослідження стало наступне: на прикладі діяльності провідних науково-дослідних установ розкрито особливості репрезентації, аналізу і результати дослідження правових систем релігій як цілісного феномену, що має свої витoki, природу та конфесійні особливості. На конкретних прикладах визначено специфіку тематики дослідних програм університетів Німеччини, Великобританії та США. Проаналізовано систему вивчення та викладання теми релігійне право в цих світських та релігійних установах. Особливу увагу зосереджено на аналізі публікаційної активності та формах апробації наукових результатів, що показало підсилену увагу науковців до теми зв'язку конкретно-історичних форм правових систем з питаннями гендерної ідентичності, інклюзивності, протидії катастрофам та питанням боротьби за мир. Визначені ключові питання, які розглядаються європейськими вченими. Це питання свободи совісті та осмислення державно-конфесійних стосунків в контексті узгодження національних законодавств з урахуванням особливостей правових систем релігій, поширених серед мігрантів. У США (на прикладі Гарварду) ці питання розширені за рахунок включення практичних завдань вдосконалення інструментів штучного інтелекту, робота якого спрямована на аналізі судової практики в мусульманських країнах. Також доведено, що у дослідженнях основних складових правових систем релігій головну увагу приділяється нормам права та правозастосування, при цьому інституційні аспекти та статус суб'єктів права практично не розглядається.

Ключові слова: правові системи релігій, структура правових систем релігій, релігійне право, дослідницькі програми, релігія.

Вступ. Різноманітні галузі дисциплінарного релігієзнавства конкретизують вивчення релігійних феноменів завдяки виокремленню суттєвих аспектів даних явищ. Така конкретизація надає чітку характеристику визначеним об'єктам, які вивчають сучасні науковці. У нашій тезовій доповіді ми зазначали, що доволі відомим фактом є те, що віднедавна набрало популярності застосування міждисциплінарного підходу, завдяки якому релігія постає одночасно суспільним і духовним явищем, а при її вивченні ми використовуємо методологічні настанови та методи з різних галузей гуманітарного знання [2]. Цей перспективний підхід забезпечує можливість більш глибокого та системного вивчення духовного досвіду людської цивілізації у зв'язку не тільки з її (цивілізації) минулим або сучасністю, але й актуалізує проведені дослідження до рівня здатності формувати прогностичні моделі в питаннях державно-конфесійних відносин, впливу релігії на різноманітні сфери життя або в питаннях визначення ефективності релігійного фактору у процесі консолідації суспільства, у межах її (релігії) функціональності. Наступним аспектом актуальності теми є те, що у сучасному суспільстві вже не викликає сумніву теза про зв'язок між правовою державною та ставленням до права як такого з боку суспільства. Іншими словами, розбудова правового суспільства потребує розуміння того, чим є право, яка його роль та які функції у забезпеченні особистих прав і свобод громадян, якими є інституційні форми гарантування цих прав і свобод, якими є механізми формування правосвідомості громадян держави. Сукупність окреслених питань безпосередньо пов'язані із аналізом правових систем у їх форм, генези, особливостей та функцій.

Визначивши предметом дослідження правові системи релігій, ми можемо сформулювати актуальну, для академічних студій релігієзнавства, **мету**: аналіз особливостей вивчення правових систем релігій, досягнення якої передбачає низки загальнонаукових та релігієзнавчих **методів**, ключову роль серед яких відіграють методи реконструкції, аналізу і узагальнення. Це робить можливим виокремлення основних характеристик та особливості вивчення правових систем релігій в академічному релігієзнавстві та правознавстві.

Результати дослідження. Під правовими системами ми будемо розуміти сукупність явищ та їх функціональних зв'язків, що відносяться до сфери права та включають у себе: суб'єктів права, норми права, правові принципи, правові відносини, юридичну практику, правову свідомість та інші елементи, перелік яких сформульований теорією права, як галуззю знання [1, 3]. Наведене визначення дозволяє констатувати, що до поняття «правові системи» включені як системи права, тобто сукупності правових норм та звичаїв, так і більш широке коло поняття, що враховують поліваріантність виявів права в системі суспільних відносин, практиці чи інституційних формах. Саме таким підходом відзначаються західні дослідницькі центри, що вивчаються правові системи релігій. Окрім цього, у зв'язку з актуальністю окресленої тематики для юридичних наук, особливістю методологічних настанов стають саме методи правового аналізу, що змушує орієнтуватись на сучасних стан функціонування правових систем релігій в умовах секулярних суспільств. Тобто, правознавство вивчає правові системи релігій не самостійно, а у зв'язку з необхідністю забезпечувати цілі самого правознавства, як науки про системи права світських держав. Така ситуація спостерігається не всюди, але більшість європейських та американських центрів акцентують увагу саме та окреслених аспектах. Підставою для такого узагальнення став аналіз основного змісту досліджень та тематики конференцій, що проводилися в Німеччині, Великобританії, США. У подальшому викладі ми виокремимо та проаналізуємо особливості зазначеного підходу та сформулюємо загальні тренди сучасного аналізу правових систем релігій та релігійних систем права в наукових дослідженнях та у процесі вивчення в університетах. І саме тут важливо зазначити, що у більшості європейських навчальних закладів навчання здійснюється за конкретними освітніми програмами, що означає, що факультети забезпечують кадровий (фахівці) і матеріально-технічний супровід навчання, при цьому студент закінчує не «факультет» а освітню програму. Саме тому, важливим для нас став аналіз змісту тих програм, що мають міждисциплінарний характер і перебувають «на стику» релігієзнавства та правознавства. Ще раз наголосимо, що у подальшому викладі ми будемо говорити про системи права як сукупність норм та приписів; та правові системи куди входять сукупність систем права, а також правові суб'єкти, принципи, відносини, практика тощо.

Можливо одними з найвідоміших закладів вивчення правових систем релігій в Європі є науково-дослідні та навчальні центри розташовані в Німеччині, що акцентують увагу на прикладному, тобто практичному, їх (систем) застосуванні. Наприклад, в університеті Гумбольдта в Берліні на факультеті богослов'я і юридичному факультеті вивчають взаємодію релігійного і світського права, що знайшло своє відображення в програмах, що репрезентують результати вивчення релігійного права в конфесійному аспекті та у практичних аспектах його втілення. У сучасному світі новітніх технологій постає питання, у який спосіб вони впливають на зміни у різних аспектах релігійного права, що були перераховані вище. Спробою відповіді на це запитання став курс 2025 року під назвою «Сповідування релігій онлайн: посередництво та резонанс у цифровому просторі» [8], або курси «Як говорити про Бога в умовах диктаторського режиму» [26] чи «Свята Русь і руський мир» [13]. Вище перелічені дисципліни навчання тримають у фокусі уваги актуальні для сучасного світу питання про вплив релігії на особисте життя людини, те, як має релігійне право реагувати та виклики, що виникають у зв'язку з поширенням ідеології «нових ідентичностей» (Фукуяма). Як бачимо, в університеті Гумбольдта (факультет богослов'я та факультет права) значна увага приділяється вивченню релігійному праву в різних секулярних країнах і впливу сучасні тенденції розвитку права та вплив релігійних традицій на цей процес.

Інший приклад. Університет Гейдельберга має власні установи, що досліджують релігійне право, і серед найвідоміших з них є Міжнародний дослідний центр і міждисциплінарна теологія [24]. Окремим напрямком діяльності цього центру став аналіз взаємозумовлення релігії та права як в історичній так і в сучасній перспективах, тут проводилися вивчення специфіки та порівняння юридичної та теологічної догматики, реакції релігій на поширення цифрових технологій, релігійно-правові аспекти життя підчас пандемії, тощо. Результати цих досліджень друкуються в журналі «Курсор» і серед цікавих його публікацій є стаття присвячена темі війни, що розв'язана проти України «Посередництво чи захист: загарбницька війна Росії проти України як виклик європейському екуменізму». Публікація була присвячена результатам проведення Асамблеї Всесвітньої ради церков, як не змогла напряму засудити російську агресію, а в своєму підсумковому документі сформулювала положення де навіть не назвала, хто є агресором. Іншими словами, так звані «політично суперечливі теми» не дозволяють духовним лідерам релігійних конфесій визначити свою позицію більш чітко ніж «ми за все добре і проти всього поганого» [16]. Ще одна стаття «Думки дослідження примирення про війну в Україні» Мартіна Лейнера [15] в якій автор стверджує, що на основі християнської тези про те, що Бог примирив зі собою світ «ми можна захищатися від ворогів і вести проти них війну, але також повинні бути готовим іти з ними шляхом примирення, правди, справедливості та миру, як тільки це стане можливим» [15]. Тут можемо констатувати, що правовий статус таких узагальнень має нульовий, а іноді і негативний, вплив на правові системи релігій, особливо в аспекті внутрішньоконфесійних та міжконфесійних правовідносин, авторитету принципів права та суб'єктів права.

Починаючи з 2023 року дослідницьку увагу авторів публікацій видання «Курсор» вже було спрямовано на теми «гендер і релігії», «історія канонічного права в його полеміці з протестантизмом» і таке інше. Тобто, тема України в дискусіях про релігійне право опинилася на периферії дослідницьких дискурсів. За нашим переконанням така тенденція має негативний, хоча і закономірний характер. При цьому може скластися враження, що для проблематики вивчення правових систем релігій це не актуально. Уважаємо, що за самим визначенням чим є ці системи, осмислення специфіки їх суб'єктів або форм інституціалізації потребує врахування питання миротворчої діяльності, права біженців, захист релігійних свобод на тимчасово окупованих територіях.

Ще одним прикладом є Тюбінгенський університет. Нна факультет католицької теології правові системи релігій системно не вивчаються але пропонується до уваги тільки деякі їх аспекти, що мають виразний конфесійний акцент. Тут мовиться про система релігійного права та моральні виклики сучасного світу, глобальні проблеми, молодь, штучний інтелект,

права жінок в католицькій церкві, пасторське служіння і таке інше [10]. Наступне, Інститут соціальної антропології Макса Планка [18] та центр Вивчення релігійної та етнічної різноманітності [25] проводять фундаментальні дослідження у сфері прав людини, питаннях свободи совісті та віросповідань. Водночас, більшу цікавість для нас становлять публікації на основі соціологічних досліджень суспільних процесів як-от: роль релігії в процесі прийняття біженців та адаптації через вимушену еміграцію, релігія та глобальна криза навчання [18].

Цінний досвід вивчення правових систем релігій мають наукові центри Великобританії серед яких Лондонська школа орієнталістики та африканістики [22] де викладаються курси «Мусульманське право», «Буддійське право» та інші. При цьому, зміст курсів враховує сучасний стан практичного застосування права, що дозволяє говорити про цілісний погляд на розуміння правових систем релігій не тільки в контексті аналізу безпосередньо норм права але й того, на чому вони ґрунтуються, як інституалізуються та ким і як реалізуються. Школа видає бюлетень, який цікавий для нас тим, що в ньому друкуються рецензії на нові книги та публікації, що виходяться різними мовами по цілому світі. Тут також наявні спеціалізовані видання присвячені, зокрема, питанням права та релігії в Китаю, Південно-Східній Азії та Африці. Доволі плідні напрацювання має Центр права та релігії в Оксфорді [6] де видається журнал «Оксфордський журнал права та релігії» [18]. Тут вивчаються та реалізуються проекти «Релігійні права та міжнародне право», «Релігія та права людини», «Співіснування релігійних і нерелігійних правових систем», «Церковні собори, канонічне право та історія права», «Релігійні голоси та становлення сучасних прав людини», «Релігійне лідерство та права ЛГБТ+» і таке інше. Цікавим, на наш погляд, є дослідження опубліковане під назвою «Магіко-юридична гіпотеза» у якій йдеться про природу права, релігії і магії та безпосередній зв'язок магії, як специфічної форми практики, з правовими системами. Стаття аналізує методологічний і загально теоретичний аспекти розуміння природи права, його сутнісних характеристик та особливостей функціонування. Алексіс Альвара-Накагава стверджує, що конкретні елементи правових систем схожі на релігійні та магичні вірування, а вкоріненість «магічного мислення» в соціальні практики дозволяє констатувати, що не зважаючи на те що магична дія базована на «ритуалі», а право на принципі «конвенції і санкції», все ж здатність права «виробляти нові речі», «інститут присяги/клятви», як юридичний та магично-релігійний інститут, перформативність юридичної мови та магії, коли слова не описують стан речей, а створюють його, наближають право до магії [4]. Розглянута нами публікація демонструє увагу британських вчених до питань теорії права та релігієзнавства, які не сприймаються як окремі галузі гуманітарних наук, а виступають у простір міждисциплінарних досліджень релігійно-правового дискурсу у вивченні правових систем релігій.

Серед інших провідних британських навчальних та дослідних центрів з вивчення правових систем показовим є й досвід Кембріджу у межах діяльності теологічного факультету [11]. У предметній галузі релігієзнавства тут виокремлюють питання релігійного права та сучасний стан у його функціонуванні у зв'язку із викликами сьогодення. Тут мовиться про реакції релігійного права на пандемію, війни та конфлікти, прояви екстремізму на релігійному ґрунті тощо. Позитивним аспектом цих досліджень стають аргументи на користь актуальності теми, що фіксується у положенні про «змінюваність акцентів» [21] при вивченні релігійного права. Водночас, релігійне право інтерпретується у своєму конкретно-історичному прояві, як феномен визначених конфесійних традицій, при цьому самостійна проблематика структури та функцій правових систем релігій залишаються на периферії дослідницьких інтересів. За нашим переконанням ця обмеженість долається доволі успішними дослідними проектами Кембріджської міжконфесійної програми [5], фокус якої зорієнтовано на міждисциплінарні теми, у яких беруть участь не тільки теоретики права чи богослов'я, але й політологи, соціологи, громадські діячі та представники релігійних громад. Більшість тем звертаються до практичних питань, як-от: взаємозв'язок між антисемітизмом, ісламофобією та іншими видами расизму та дискримінації. При аналізі матеріалів пленарних зустрічей за цією темою ми звернули у вагу, що в 2023 та 2024 роках засідання було закритим для публіки, а матеріал по його

завершенні не публікувалися. За 2024 рік можна ознайомитися тільки з програмою, і ми пускаємо, що це було пов'язано з подією 7 жовтня, коли організація Хамас (яка ще в 2006 році перемогла на виборах до Палестинської законодавчої ради) вчинила терористичний напад на Ізраїль, фактично вчинивши різню та викравши понад 250 людей та вбивши понад 1200.

Ще одним прикладом актуалізації вивчення правових систем релігій в університеті Кембриджу стала платформа «Рівність, різноманіття та інклюзивність» [9], в рамках якої проводяться заходи по вивченню та популяризації результатів дослідження феномену правових системи релігій з позиції антропологічної проблематики та у контексті забезпечення принципу свободи і рівності особистостей.

Наступні осередки, що будуть нами проаналізовані з метою визначення особливостей вивчення правових систем релігій знаходяться в США. Наприклад, Гарвардська юридична школа [12] серед своїх підрозділів має практичну «Клініку релігійної свободи», робота в якій забезпечує набуття навичок в розумінні та практиці застосування законодавства, яким гарантується свобода совісті та віросповідання. Освітніми курсами юридичної школи передбачається ознайомлення з сучасними дослідженнями релігійного права у його практичному застосуванні та конкуренція релігійного і світського права в судових процесах. Наприклад: «Психоделіка, закон і релігія», «Гендер і єврейське право», «Континентальна історія права», «Антиноміналізм: повстання проти закону в іудаїзмі, християнстві та американській політичній культурі», «Лабораторія ісламського права» та інші [7]. Для виокремлення особливостей вивчення правових систем релігій у Гарварді ми обрали «Лабораторію ісламського права». Цей практично-прикладна центр забезпечує не тільки ознайомлення з особливостями функціонування правової системи ісламу, аналізом правових канонів, що впливають на законодавство та тлумачення права в країнах з мусульманською більшістю, але також дозволяє «перевірити та вдосконалити інструменти штучного інтелекту». Адже, як ми розуміємо, впровадження нових технологій та нових цифрових інструментів потребує спільної роботи як технічних так і галузевих спеціалістів. З цією метою в Гарварді існує платформа під назвою «Суд і канони» (Courts and Canons), яка забезпечує вивчення судової практики в питаннях сучасного тлумачення та регулювання ісламського права [23].

Також, правові системи активно досліджуються в університет Брігама Янга у Міжнародному центрі права та релігійних студій [14]. У цьому Центрі вивчаються правові системи релігій як самостійні явища та як фактори, що впливають на національне та міжнародне право. Для участі у проєктах запрошуються провідні науковці світу, які представляють результати своїх досліджень на щорічних симпозиумах. Ми звернемося до прикладу проведеного заходу в жовтні 2024 року що проходив під назвою «Релігійна свобода як інструмент миротворчості» [20] за участю представників факультету мусульманського права університету в Кабулі (Афганістан), факультету права та релігії університету Папи Римського (Аргентина), факультету релігієзнавства університету Есватіні та багато інших. Протягом обговорення було звернуто увагу на проблеми, що виникають у зв'язку з вивченням не мусульманського релігійного права в мусульманських країнах, загрози здоров'ю та життю тих хто займається викладанням таких курсів. Акцентовано увагу на актуальності побудови толерантного середовища для адекватного аналізу правових систем, судових практик, суб'єктів релігійного права. За переконанням учасників симпозиуму у США та Європі питання свободи віросповідання є не просто фундаментальним правом серед інших прав людини, але також воно забезпечує подолання конфесійної упередженості при вивченні релігій, та запобігає формуванню та проявам так званого «релігійного націоналізму», як це спостерігається серед автентичних (титульних) етнічностей в країнах з авторитарними режимами. Меншості у таких випадках є не тільки релігійною меншістю але й національною, що впливає на особисте життя в питаннях доступу до ресурсів, економічне становище представників релігійних громад і в цілому на всі аспекти життя держави. Практично всі наукові заходи, що відбувалися під егідою цього міжнародного центру, присвячені вивченню релігійних правових систем та їх взаємодії з національними і міжнародними системами права, і їх актуальність пов'язується з ключовими політичними подіями глобального

характеру. Так, після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну в 2022 році, вже у жовтні було запропоновано дискусію на тему роль релігії та права у подоланні конфліктів. На панельних дискусіях «Миротворчість, релігія та дипломатія», «Релігія та міжконфесійна взаємодія під час конфліктів і катастроф», «Релігійна освіта та релігійне лідерство» обговорювалися питання ролі релігійних громад у забезпеченні безпекових умов біженців. На нашу думку, дана проблематика безпосередньо торкається теми вивчення правових систем релігій, адже включає питання реалізації принципів справедливості і милосердя, властивих релігійним доктринам що лежать в основі релігійних вчень.

Висновки. Як бачимо, в результаті триваючої війни проти нашої, а перед цим поширення коронавірусної інфекції призвели до зміни акцентів серед тих напрямів дослідження, які зосереджують свою увагу на вивченні правових систем релігій. У Німеччині дослідження правових системи релігій пов'язано з необхідністю реакцій на збільшення біженців, актуалізацією уваги до гендерної різноманітності та безпекою довкілля. Приклади роботи британських вчених засвідчують інтерес до теоретичних питань осмислення правових систем релігій та методології їх вивчення. Водночас, британські університети та дослідні центри, зберігаючи прикладний характер своїх наукових праць, основну увагу приділяють конкретним проявам різних складових правових систем релігій в питаннях міжконфесійних діалогів, запобіганню геноцидів, забезпечення релігійних свобод та інклюзивності. Досвід вивчення правових систем США репрезентує особливу увагу до питання можливості використання результатів аналізу специфіки правових систем релігій в юридичній практиці, і тому вивчення цих систем здійснюється на юридичних факультетах. Тут релігієзнавчий аналіз враховується як доробок, що можна використовувати на початку вивчення специфіки цих систем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Оніщенко М. Правова система: проблеми теорії: Монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. 352 с.
2. Швед З., Нестерова М. Особливості вивчення правових систем релігій. Теорія модернізації в контексті сучасної світової науки: збірник наукових праць з матеріалами IV Міжнародної наукової конференції, м. Мукачєво, 24 січня, 2025 р. Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп, 2025. С. 390-391.
3. Шемшученко Ю.С. Правова система. *Юридична енциклопедія*: [у 6 т.]. К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5. С. 39.
4. Alexis Alvarez-Nakagawa. The Magico-Juridical Hypothesis. URL: <https://academic.oup.com/ojlr/advance-article/doi/10.1093/ojlr/rwae033/7916612?searchresult=1> (дата звернення: 21.02.2025)
5. Cambridge interfaith program. URL: <https://www.interfaith.cam.ac.uk/research/current-research-projects> (дата звернення: 21.02.2025)
6. Centre for Law and Religion// <https://www.rpc.ox.ac.uk/research-life/lro/> (дата звернення: 21.02.2025).
7. Course catalog Harvard law school. URL: <https://hls.harvard.edu/courses/?page=1&search=religion%20law> (дата звернення: 21.02.2025).
8. Doing religion online: Vermittlung und Resonanz im digitalen Raum. URL: <https://moodle.hu-berlin.de/enrol/index.php?id=132110> (дата звернення: 21.02.2025)
9. Equality diversity and inclusion. URL: // <https://www.equality.admin.cam.ac.uk/>
10. Faculty of Catholic Theology. URL: // <https://uni-tuebingen.de/en/faculties/faculty-of-catholic-theology/faculty/> (дата звернення: 21.02.2025).
11. Faculty of Divinity. University of Cambridge. URL: <https://www.divinity.cam.ac.uk/> (дата звернення: 21.02.2025).
12. Harvard Law School. URL: <https://hls.harvard.edu/> (дата звернення: 21.02.2025)
13. Heilige Rus und Russische Welt. URL: <https://moodle.hu-berlin.de/enrol/index.php?id=128048> (дата звернення: 21.02.2025).
14. International Center for Law and Religion Studies. URL: <https://www.iclrs.org/> (дата звернення: 21.02.2025).
15. Leiner M. Gedanken aus der Versöhnungsforschung zum Krieg in der Ukraine. URL: <https://cursor.pubpub.org/pub/vol7-leiner-versoehnungsforschung/release/1> (дата звернення: 21.02.2025).

16. Lukas Meyer. Vermitteln oder Verteidigen? Russlands Angriffskrieg gegen die Ukraine als Herausforderung für die europäische Ökumene. URL: <https://cursor.pubpub.org/pub/vol7-meyer-vermitteln/release/2> (дата звернення: 21.02.2025).
17. Max Planck Institute for Social Anthropology. URL: <https://www.mpg.de/153644/social-anthropology> (дата звернення: 21.02.2025).
18. Max Planck Institute for Social Anthropology. Publications. URL: <https://www.mmg.mpg.de/1296431/all-publications> (дата звернення: 21.02.2025).
18. Oxford Journal of Law and Religion. URL: <https://academic.oup.com/ojlr> (дата звернення: 21.02.2025).
20. Religious Freedom as a Tool for Peacemaking. URL: https://www.youtube.com/playlist?list=PLFjLFjjmdYzL_L4XDgARMo8rztbII2TwD (дата звернення: 21.02.2025).
21. Religious Studies subject area overview. Faculty of Divinity. University of Cambridge. URL: <https://www.divinity.cam.ac.uk/researchareas/research-areas/religious-studies> (дата звернення: 21.02.2025).
22. School of Oriental and African Studies. URL: <https://www.soas.ac.uk> (дата звернення: 21.02.2025).
23. SHARIA source. URL: <https://portal.shariasource.com/> (дата звернення: 21.02.2025).
24. The Forschungszentrum Internationale und Interdisziplinäre Theologie (FIIT). URL: https://www.uni-heidelberg.de/fiit/abteilungen_en.html (дата звернення: 21.02.2025).
25. The Max Planck Institute for the Study of Religious and Ethnic Diversity. URL: <https://www.mmg.mpg.de/home>
26. Wie Gott zur Sprache bringen in einem diktatorischen Regime? URL: <https://surli.cc/hxomqd> (дата звернення: 21.02.2025).
27. SOAS journals and books. URL: <https://www.soas.ac.uk/research/soas-journals-and-books> (дата звернення: 21.02.2025).

REFERENCES

1. Onishchenko M. (2002) *Pravova systema: problemy teorii* [Legal system: problems of theory]. Monohrafiia. Kyiv: Instytut Derzhavy i Prava imeni V.M. Koretskoho NAN Ukraine. 352 p. [in Ukrainian].
2. Shwed Z., Nesterova M. (2025) *Osoblyvosti vyvchennia pravovykh system religii* [Peculiarities of studying the legal systems of religions] *Teoriia modernizatsii v konteksti suchasnoi svitovoi nauky: zbirnyk naukovykh prats z materialamy IV Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, m. Mukachevo, 24 sichnia, 2025 r. / Mizhnarodnyi tsentr naukovykh doslidzhen. Vinnytsia: TOV «UKRLOHOS Hrup, 2025. P.390-391.* [in Ukrainian].
3. Shemshuchenko Y.S. (2003) *Pravova systema. [Legal system] Yurydychna entsyklopediia: [u 6 t.]*. Kyiv.: Ukrayins'ka entsyklopediia im. M. P. Bazhana. T.5. P.39 [in Ukrainian].
4. Alexis Alvarez-Nakagawa. The Magico-Juridical Hypothesis. URL: <https://academic.oup.com/ojlr/advance-article/doi/10.1093/ojlr/rwae033/7916612?searchresult=1> (дата звернення: 21.02.2025).
5. Cambridge interfaith program. URL: <https://www.interfaith.cam.ac.uk/research/current-research-projects> (дата звернення: 21.02.2025).
6. Centre for Law and Religion. URL: // <https://www.rpc.ox.ac.uk/research-life/lro/> (дата звернення: 21.02.2025)
7. Course catalog Harvard law school. URL: <https://hls.harvard.edu/courses/?page=1&search=religion%20law> (дата звернення: 21.02.2025)
8. Doing religion online: Vermittlung und Resonanz im digitalen Raum. [Doing religion online: Mediation and Resonance in Digital Space] URL: <https://moodle.hu-berlin.de/enrol/index.php?id=132110> (дата звернення: 21.02.2025)
9. Equality diversity and inclusion. URL: // <https://www.equality.admin.cam.ac.uk/>
10. Faculty of Catholic Theology. URL: // <https://uni-tuebingen.de/en/faculties/faculty-of-catholic-theology/faculty/> (дата звернення: 21.02.2025)
11. Faculty of Divinity. University of Cambridge. URL: <https://www.divinity.cam.ac.uk/> (дата звернення: 21.02.2025).
12. Harvard Law School. URL: <https://hls.harvard.edu/> (дата звернення: 21.02.2025).

13. Heilige Rus und Russische Welt. [Holy Rus and Russian World] URL: <https://moodle.hu-berlin.de/enrol/index.php?id=128048> (data zvernennia: 21.02.2025).
14. International Center for Law and Religion Studies. URL: <https://www.iclrs.org/> (data zvernennia: 21.02.2025).
15. Leiner M. Gedanken aus der Versöhnungsforschung zum Krieg in der Ukraine [Thoughts from Reconciliation Research on the War in Ukraine] URL: <https://cursor.pubpub.org/pub/vol7-leiner-versoehnungsforschung/release/1> (data zvernennia: 21.02.2025).
16. Lukas Meyer. Vermitteln oder Verteidigen? Russlands Angriffskrieg gegen die Ukraine als Herausforderung für die europäische Ökumene [Mediate or defend? Russia's war of aggression against Ukraine as a challenge for European ecumenism]. URL: <https://cursor.pubpub.org/pub/vol7-meyer-vermitteln/release/2> (data zvernennia: 21.02.2025).
17. Max Planck Institute for Social Anthropology. URL: <https://www.mpg.de/153644/social-anthropology> (data zvernennia: 21.02.2025).
18. Max Planck Institute for Social Anthropology. Publications. URL: <https://www.mmg.mpg.de/1296431/all-publications> (data zvernennia: 21.02.2025).
19. Oxford Journal of Law and Religion. URL: <https://academic.oup.com/ojlr> (data zvernennia: 21.02.2025).
20. Religious Freedom as a Tool for Peacemaking. URL: https://www.youtube.com/playlist?list=PLFjLFjjmdYzL_L4XDgARMo8rztbI2Twd (data zvernennia: 21.02.2025).
21. Religious Studies subject area overview. Faculty of Divinity. University of Cambridge. URL: <https://www.divinity.cam.ac.uk/researchareas/research-areas/religious-studies> (data zvernennia: 21.02.2025).
22. School of Oriental and African Studies. URL: <https://www.soas.ac.uk> (data zvernennia: 21.02.2025).
23. SHARIA source. URL: <https://portal.shariasource.com/> (data zvernennia: 21.02.2025).
24. The Forschungszentrum Internationale und Interdisziplinäre Theologie (FIIT) [The Research Center for International and Interdisciplinary Theology (RCIT)]. URL: https://www.uni-heidelberg.de/fiit/abteilungen_en.html (data zvernennia: 21.02.2025).
25. The Max Planck Institute for the Study of Religious and Ethnic Diversity. URL: <https://www.mmg.mpg.de/home> (data zvernennia: 21.02.2025).
26. Wie Gott zur Sprache bringen in einem diktatorischen Regime? [How to talk about God in a dictatorial regime?]. URL: <https://surli.cc/hxomqd> (data zvernennia: 21.02.2025).
27. SOAS journals and books. URL: <https://www.soas.ac.uk/research/soas-journals-and-books> (data zvernennia: 21.02.2025).

Shwed Zoya Volodymyrivna

Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Religious Studies Faculty of Philosophy
Taras Shevchenko National University of Kyiv
60, Volodymyrska str., Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-5766-1980

Nesterova Maria Ivanivna

Doctor of Philosophy,
Assistant at Department of Religious Studies Faculty of Philosophy
Taras Shevchenko National University of Kyiv
60, Volodymyrska st. Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-5784-4704

LEGAL SYSTEMS OF RELIGIONS AS AN OBJECT OF SCIENTIFIC RESEARCH

The status of the relevance of interdisciplinary research provides the opportunity to study the relationship between religion and law as important spheres of social life. The legal systems of religions represent a complex set of elements, combined due to the presence of a specific religious

*ideas, which in turn determines the features of the institutionalization of religious law, the features of its application and the forms and methods of updating. **The problem** of studying the legal systems of religions is understood as the awareness of the need to analyze the existing academic experience in interpreting the outlined phenomenon and determining the regional features of research on legal systems and systems of law in religious traditions of the world. Thus, **the purpose** of our study was to consider the features of the study of the legal systems of religions in leading research institutions in Europe and the USA. The authors use **methods** of comparative analysis, interpretation, and an interdisciplinary approach.*

***The result** of the study was the following: using the example of the activities of leading research institutions, the features of representation, analysis, and results of research on the legal systems of religions as a holistic phenomenon that has its own origins, nature and specific confessional features were revealed. Using specific examples, the specifics of the topics of research programs of universities in Germany, Great Britain and the USA were determined. Particular attention was focused on the analysis of publication activity and forms of testing scientific results, which showed the increased attention of scientists to the topic of the connection of specific historical forms of legal systems with issues of gender identity, inclusiveness, combating disasters and issues of the struggle for peace. Key issues that are considered by European scientists are the issues of freedom of conscience and understanding state-confessional relations in the context of harmonizing national legislations considering, the features of the legal systems of religions common among migrants. In the USA, these issues have been expanded by including practical tasks of improving artificial intelligence tools, the work of which is focused on the analysis of judicial practice in Muslim countries. It has also been proven that in the studies of the main components of the legal systems of religions, the main attention is paid to the norms of law and law enforcement, while the institutional aspects and the status of legal subjects are practically not considered.*

***Key words:** legal systems of religions, the structure of legal systems of religions, religious law, research programs, religion.*